

CIUTAT, TERRITORI. TERRITORI, CIUTAT ECOLOGIA, LLEURE I PRODUCCIÓ

Enric Batlle
Arquitecte

L'Exposició *Catalunya Ciutat(s)* explora la relació entre les ciutats i el territori que les acull. S'inicia a partir del somni noucentista d'aconseguir una "Catalunya Ciutat" i finalitza amb la presentació d'un nou paradigma que, des del món urbà, reivindica amb força els valors ètics i estètics del món rural; la ciutat vol ser camp, així com el camp vol ser més ciutat.

Els carrers, les places i els parcs de les nostres ciutats es poden renaturalitzar i connectar amb els parcs metropolitans i amb els espais agrícoles i naturals que encara conservem. Una nova xarxa d'espais oberts que haurà de disposar de totes les connectivitats possibles, i que haurà d'estar plena de valors ecològics, de possibilitats d'ús per al lleure i de capacitats productives. Una xarxa ambiental i social que hauria de ser una de les columnes vertebrals del nostre territori.

Els espais naturals que encara conservem es poden ampliar i connectar amb els àmbits degradats que podem recuperar i amb tots els indrets que tenen -o poden arribar a tenir- valors ecològics. Hem d'escollir un dels dos camins possibles per als nostres territoris agrícoles, o la modernització i tecnificació per fer-los realment productius, encara que això signifiqui la modificació de la seva imatge actual, o l'establiment de fórmules de custòdia que ens permetin compatibilitzar el manteniment real de les agricultures tradicionals que han conformat aquests paisatges amb el seu ús per al lleure dels ciutadans.

ECOLOGIA

Podem renaturalitzar les nostres ciutats?

La matriu ecològica metropolitana és el producte de la superposició intencionada de les matrius ambientals que es promouen des de l'ecologia, dels sistemes de parcs que es defineixen des del paisatgisme i de les estructures d'espais cívics que es construeixen des de l'urbanisme tradicional. Es tracta d'un sistema que ha de tenir simultàniament valors ambientals i socials, i que ens ha d'ajudar a resoldre la correcta relació entre els

teixits urbans i els espais oberts; una estratègia que s'ha de desenvolupar a totes les escales: de la metropolitana a la de cada ciutat, de la de cada barri a la de cada individu. Aquest sistema es construeix a partir dels valors de les tres disciplines, recollint les virtuts de cadascuna d'elles però evitant l'autonomia amb la qual de vegades les utilitzem. Les matrius ambientals que desenvolupa Richard T.T. Forman des del *Landscape Ecology* es complementen molt bé amb els sistemes de parcs que encara podem establir seguint els criteris que Frederick Law Olmsted va desenvolupar el segle XIX des del *Landscape Architecture*; ambdós es poden vincular amb totes les estructures d'espais cívics que podem aprofitar o reconstruir des de la regeneració de les diferents ciutats que componen el nostre país. Es tracta d'un sistema, el qual jo anomeno de vegades "El Jardí de la Metròpoli", que pretén superar l'habitual contraposició entre el model de ciutat compacta que pensem que tenim -i que tant defensem- i el model de ciutat dispersa que, de fet, tenim i que potser seria bo millorar.

Ramón Folch va definir l'escala, no com la mida de les coses, sinó com el caràcter i composició de les mateixes, i el paisatgista francès Michel Corajoud ens va invitar a fer la *traversée des échelles* treballant simultàniament el conjunt i el detall, lo proper i lo llunyà. La matriu ecològica metropolitana pot jugar a totes les escales esdevenint una tercera via entre aquells als que únicament els interessa lo general i que, sovint, s'inquieten amb el que és petit, i aquells que renuncien al que és global per impossible i només s'esforcen en el detall ornamental.

Així doncs, cada nou projecte urbà o cada nova intervenció puntual podrà fer la seva aportació al conjunt establint nous espais que amplifiquin la matriu ecològica, que en resolguin les interrupcions i que permetin que el ciutadà tingui la consciència que el petit indret ben dissenyat que està utilitzant forma part d'un sistema superior que també està funcionant correctament.

LLEURE

És la continuïtat una condició indispensable?

Des de la perspectiva de l'ecologia s'entén com a indispensable resoldre les infinites discontinuïtats actuals de la matriu ambiental, fomentant la creació de corredors i connectors. Des de les òptiques metropolitanes s'entén com a obvi que la continuïtat és obligada per tots els sistemes de transport, però, en canvi, ens hem dedicat a tallar la continuïtat de tots els sistemes de mobilitat lenta que permetrien la comunicació de vianants i bicicletes entre les diverses parts de la ciutat.

La metròpoli es pot definir com un conjunt de fluxos, i, com va desenvolupar Joan Busquets, el què necessitem son malles, no centres, i potser els projectes més necessaris son els de les diverses infraestructures: de les de comunicació i transport, de les d'energia i informació, però també de les verdes. La malla ambiental i les mobilitats lentes -vianants, bicicletes- ens poden ajudar a hibridar les nostres ciutats amb la matriu ecològica metropolitana. Les continuïtats ecològica, urbana i metropolitana haurien

d'estar a l'origen de totes les noves decisions que prenguem. Els caminants, els ciclistes, el transport públic, l'aigua i la vida han de fluir per la metròpoli i potser componen una de les millors estratègies per als futurs planejaments.

Pretendre conferir tanta importància a la connectivitat ecològica i a la construcció d'un sistema d'espais oberts estructural pot semblar massa ingenu a qui pensi que les decisions estratègiques principals han d'estar sempre vinculades a temes com la promoció de les activitats econòmiques, a l'increment de les xarxes d'infraestructures o a la millora de l'oferta residencial. Però la interpretació proposada podria ser la següent: a qualsevol tipus d'actuació -reforma o creixement- i per qualsevol tipus de destí -activitat econòmica, infraestructura o residència- sempre podem tenir-hi un segon objectiu comú vinculat al sistema d'espais oberts metropolità i a la millora de la connectivitat ecològica i social. Planejar la metròpoli des de la força del sistema d'espais oberts pot ser l'objectiu complementari perfecte per a qualsevol tipus d'actuació; pot fins i tot ajudar a millorar la qualitat de l'objectiu principal.

PRODUCCIÓ

Podem compatibilitzar la producció amb la utilització pública del sistema d'espais oberts de les nostres ciutats?

Hauríem de poder-ho fer. Son usos desitjats i, probablement, és el millor sistema de manteniment. Es tracta de cultivar la recuperació de la biodiversitat, de produir energia a partir dels materials que la matriu ecològica metropolitana ens ofereix i d'obtenir menjar proper, tot fomentant la utilització pública d'aquests paisatges.

L'agricultura metropolitana és el sistema de manteniment més econòmic, és la imatge d'uns paisatges que enyorem i pot arribar a ser una filosofia de ciutat com en el cas del moviment *Incredible Edible* que ha transformat tots els espais oberts –dels escocells als jardins, de les places a les escoles- de la ciutat anglesa de Todmorden en espais productius de menjar proper. Els paisatges productius recuperen la biodiversitat, netegen l'aire, estableixen un ús més racional de l'aigua, afavoreixen la creació de noves energies, poden permetre l'ús de nous materials i produeixen gran diversitat d'aliments, des dels horts personals als horts urbans, des de les agricultures comunitàries a les agricultures intensives.

Però és molt difícil poder conservar i millorar l'extensió i qualitat dels espais agrícoles i forestals metropolitans sense una gestió concertada entre la propietat, majoritàriament privada, i l'administració. Aquesta gestió públic-privada enfocada cap a la valorització dels terrenys i l'equilibri entre els diferents serveis ecosistèmics que els espais oberts subministren, s'ha d'efectuar ineludiblement sota els referents ambientals, socials i econòmics. Aquesta economia verda cal encarar-la sota la consideració d'un factor d'escala de les unitats productives, la consecució de marques de qualitat dins l'espai metropolità i una orientació comercial envers un model que prioritzi els productes de quilòmetre zero.

ECOLOGIA

Podem crear noves natures?

Disposem d'una important xarxa d'espais naturals que intentem protegir i conservar, però no ens podem dedicar exclusivament a la conservació dels nostres paisatges actuals. Tenim la capacitat de crear nous paisatges que estiguin construïts en concordança amb les lleis ecològiques, que estiguin pactats socialment i que també siguin bells. Ramón Folch comenta que quan conservem, tenim una actitud projectualment feble i mentalment arqueològica que ens porta a esforçar-nos a sincronitzar una realitat fisiològica-territorial que no correspon amb la realitat anatòmica que tenim. En l'actualitat es tractaria d'aconseguir inventar-se uns nous paisatges a partir d'una actitud projectualment clara i mentalment moderna que ens permetés tant utilitzar intel·ligentment la natura com protegir-la adequadament; com tornar-la a crear.

Crear natura és el gran repte del futur. Superant els discursos sobre la conservació de paisatges que han perdut el procés que els mantenia, o superant també la nostra actitud habitual de buscar amb impaciència una imatge fixa perdurable, hem d'avançar cap a la possibilitat d'establir processos que ens permetin guanyar espais naturals a qualsevol racó del nostre territori, inclosos aquells llocs que en aquests moments poden estar absolutament degradats, però que podríem ser capaços de recuperar a partir d'operacions que ens semblen impossibles i que de fet són més fàcils del que ens pensem.

PRODUCCIÓ

Podem compatibilitzar els paisatges actuals del nostre país amb una agricultura productiva sostenible?

Podria ser que fos desitjable, però crec que no és indispensable. En la major part dels territoris agrícoles del nostre país l'agricultura no és suficientment productiva com per mantenir la seva configuració actual. Aquest fet dona lloc al seu abandonament o a la destinació d'aquest territori a altres usos, com són els boscos, que van augmentant en superfície però que tampoc gestionem correctament o dona peu a que collites –com ara la mandarina- que any rere any no es recullen per ser superiors els costos de producció que el preu de venda que s'obté. Tot i així, des del món de l'urbanisme i el paisatgisme seguim dibuixant i catalogant els nostres paisatges amb la pretensió de congelar-los, com si el millor que els hagués passat a la seva història fos la seva situació actual.

En determinades ocasions tenim la sort de que es desenvolupin iniciatives agrícoles que esdevenen sostenibles i que comporten l'enriquiment d'una població o de tota una comarca. Com sempre ha succeït, aquestes iniciatives impliquen una forta transformació

del paisatge anterior d'aquell lloc. La implantació del cultiu de l'arròs al Delta de l'Ebre va significar la disminució dels aiguamolls. A principis de S.XX el cultiu de clavell va substituir la horta en els camps del Maresme, mentre que la vinya abandonada de la serralada de Marina era conquerida pels boscos que gaudim en l'actualitat. Posteriorment el clavell va ser substituït per hivernacles de flor ornamental i alhora aquests han estat substituïts per l'avenç de la urbanització de la ciutat.

Les indústries agrícoles intensives transformen el paisatge, però el mantenen viu i ric. La vinya envaeix àrees que abans es destinaven a altres cultius i evoluciona cap a sistemes més tecnificats que en alguns indrets requereixen d'unes transformacions topogràfiques que transformen totalment la imatge del paisatge primigeni. Els cultius de fruita només esdevenen sostenibles a partir de la tecnificació i de l'augment de la superfície mínima de cultiu, requerint-se per tant la transformació de la parcel·lació anterior, un dels elements més significatius de la imatge de molts paisatges. Però, qui no vol que l'agricultura del seu país sigui rica? Potser només hem de pensar que els nous paisatges també poden ser bells.

LLEURE

Podem trobar noves fórmules de custòdia del territori que ens permetin, simultàniament, mantenir la imatge dels paisatges agrícoles tradicionals i satisfer la demanda de més contacte amb la natura dels nostres ciutadans?

Com ja s'ha comentat anteriorment, tenim la capacitat de conservar paisatges i també la de crear noves natures, però això se'ns fa molt difícil en tots aquells llocs que ja han perdut el procés que els mantenia vius. Així mateix, pensem que un dels millors destins per al nostre territori seria disposar d'indústries agrícoles potents que enriqueixin el nostre país, encara que això impliqui la transformació de la seva imatge actual.

La custòdia del territori apareix com una tercera via entre aquestes dues situacions i hauria de tenir per principal objectiu el manteniment de la imatge dels nostres paisatges agrícoles tradicionals. Si les nostres ciutats requereixen un important reciclatge urbà per evitar la extensió indiscriminada, els nostres paisatges agrícoles requereixen també d'un important reciclatge territorial per evitar la seva degradació i abandonament absolut. Hem de ser capaços de trobar nous processos que mantinguin vius uns paisatges que configuren la imatge del nostre país, i no hauríem de menysprear cap de les opcions possibles. La custòdia del territori permet utilitzar els nostres paisatges per al lleure amb el compromís de que aquesta activitat es cuidi del manteniment d'uns processos agrícoles que si no desapareixerien.

La implantació del turisme rural, d'infinat d'activitats lúdiques, fins i tot de segones residències és perfectament compatible amb el manteniment dels processos i les imatges que han configurat els nostres paisatges. No ens enganyem més, tots preferim

apropar-nos al camp enlloc d'estar a una parcel·la impossible dins una extensió urbana impossible. A més, el desenvolupament tecnològic actual ens pot permetre establir que totes aquestes activitats es desenvolupin de manera autònoma, sense necessitat de serveis, produint la seva pròpia energia i depurant les seves aigües brutes.

Hem de superar l'habitual subdivisió entre el sòl urbà i el sol no urbanitzable per avançar cap a unes lleis que regulin les necessitats reals del nostre territori, evitant les extensions urbanes innecessàries –en sòl urbà- però acceptant la implantació d'activitats de lleure en els paisatges agrícoles a través de la fórmula de la custòdia del territori.

Les vores entre els teixits urbans de les nostres ciutats i els espais oberts que componen la resta del territori s'han tractat habitualment com a línies administratives que regulen la situació urbanística de cada zona. En molts indrets existeixen diversos límits –no sempre coincidents- entre les zones urbanes i les diferents àrees naturals o agrícoles. Podem trobar els límits del sòl urbà amb les seves qualificacions o les diverses delimitacions de les zones protegides –parcs naturals, PEIN, costes, parcs agrícoles- però en moltes situacions, cap d'aquests límits no esdevé el lloc real d'intercanvi entre les dinàmiques urbanes i les dinàmiques dels espais naturals o agrícoles.

Les vores no han de ser només línies administratives que regulen la situació urbanística de cada zona, sinó que poden ser llocs projectats, amb caràcter i contingut, l'estratègia que estableix la relació correcta entre els teixits urbans i els espais oberts. Tenir consciència de vora és creure que sempre s'està entre dos llocs –entre la ciutat i la natura-, en contraposició del model tradicional de creure que s'està en un lloc –la ciutat- o en un altre –la natura-. L'establiment d'infinites infiltracions entre aquests dos mons ens podria portar a unes ciutats plenes de vores projectades, que amplificarien la possibilitat de desenvolupar un dels mites del S.XXI: viure al límit de la ciutat, gaudint dels avantatges de les ciutats compactes i d'una relació directa amb la natura i els paisatges agrícoles.

Treballar sobre les vores ens permet establir unes estratègies que reforcen la compacticitat de les diverses peces, que ofereixen la possibilitat d'aprofitar uns espais oberts de gran dimensió, que estan molt a prop però que no percebem com a útils, i que permeten també reconèixer totes les diferències que podem trobar en cada indret, vinculades a les peculiaritats de cada teixit urbà o a les característiques agrícoles o naturals de cada entorn proper.

En aquests moments que mirem cap al futur i que ens plantejem nous somnis, potser també és el moment de plantejar-nos un somni que s'escriu des del paisatge. Es tracta de recuperar, des del món urbà, el contacte i els valors del món rural i natural, trencant-ne les fronteres i harmonitzant el territori a partir d'una nova sensibilitat que es construeix amb el manteniment i foment dels valors ecològics, de les capacitats productives i de les oportunitats per al lleure. Un somni que tindria com a objectiu aconseguir una Catalunya “plena” de “paisatges” rics i bells.